

УДК 347.121.2

СТРУКТУРА СИСТЕМИ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Розглядаються питання системи особистих немайнових прав юридичних осіб крізь призму її структури. Автором представлена внутрішня будова особистих немайнових прав юридичних осіб, до якої належать такі складові елементи як норма права, інститут права, підгалузь права. Проведено ґрунтовний теоретичний аналіз кожного з названих елементів у досліджуваній системі, їх взаємозв'язки один з одним, а також зроблено висновки стосовно можливості їх закріплення у чинному цивільному законодавстві.

Ключові слова: система, структура, особисті немайнові права, юридична особа, норма права, інститут права, підгалузь права.

Про стабільний інтерес учених до проблем особистих немайнових прав свідчать дані Національної Академії правових наук України про наукові дослідження зі спеціальності 12.00.03 “Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право”, що, наприклад, у 2010 році становили близько 5 % від загального числа затверджених тем 1 [1, с. 50-78].

Вважаємо, що серед актуальних питань особистих немайнових прав, які потребують детального наукового аналізу, є система цих прав. Як влучно зазначає Л. В. Федюк: “Правильне наукове уявлення про систему особистих немайнових прав має велике значення як для теорії, так і для практики. Це дасть можливість удосконалювати систему даних прав, вчасно визначати прогалини в законодавстві та їх усувати” [2, с. 38]. Невід’ємним складовим елементом цієї системи нарівні з особистими немайновими правами фізичних осіб є відповідні права юридичних осіб.

Дослідженню питань системи особистих немайнових прав фізичних осіб присвячено праці таких вчених-цивілістів як Л. О. Красавчикової, М. М. Малєїної, З. В. Ромовської, С. О. Сліпченка, Р. О. Стефанчука, В. С. Толстого, Л. В. Федюк та інших. Стосовно ж вивчення системи аналогічних прав юридичних осіб комплексні наукові дослідження відсутні, що, на думку, В. С. Толстого, пояснюється неналежним розвитком теорії немайнових прав юридичних осіб у цивілістичній теорії [3, с. 155]. Разом з тим окремі особисті немайнові права юридичних осіб, які входять до складу їх системи, були предметом наукового пошуку В. А. Дмитрієва, О. С. Жиджової, А. О. Кодинця, Н. Ю. Нікулічевої, Р. О. Стефанчука тощо.

Брак теоретичних розробок у вказаному напрямку цивілістики відповідним чином позначився і на практиці, внаслідок чого особистим немайновим правам юридичної особи в Цивільному кодексі України (ЦК України) присвячено всього лише одну статтю. Втім, беззаперечним є той факт, що перелік особистих немайнових прав, належних колективним суб’єктам, значно ширший від установленого законодавцем. Це, в свою чергу, змінює існуючу структуру системи особистих немайнових прав та потребує внесення змін до чинного цивільного законодавства.

Саме тому *метою статті* є представлення власного бачення системи особистих

© Карнаук Т. П., 2011

¹ Аналіз даних за 2003-2009 роки свідчить, що питома вага названих досліджень у 2003 році становила близько 4 %, 2004 — 3 %, 2005 — 4 %, 2006 — 2 %, 2007 — 6 %, 2008 — 1 %, 2009 — 2 %.

немайнових прав юридичних осіб крізь призму їх внутрішньої будови, обґрунтування доцільності існування у ній тих чи інших елементів, а також дослідження їх взаємозв'язків один з одним.

Засобом дослідження будь-якої системи є визначення її структури, яка характеризує організованість системи, стійку упорядкованість її елементів і зв'язків [4, с. 24-25]. Структурі притаманні властивості певної жорсткості і статичності, які відіграють роль так би мовити “скелету” і сприяють утриманню всієї системи. До зазначених властивостей структури системи права С. С. Алексєєв додав ще одну — динамізм, що, на думку вченого, полягає у введенні нових норм, зміні і відміні старих, унаслідок правотворчої діяльності компетентних органів [5, с. 42].

Виявлення структури як відносно стійкої сукупності певних відносин покладено в основу структурного методу, що широко застосовується в гуманітарних науках. Вивченням структури системи займається також системний аналіз, який, будучи науковим методом пізнання, включає до складу структури наступні компоненти:

- підсистеми (частини системи, що складаються більш як з одного елементу);
- підпідсистеми (вказують на ієрархію частин певного рівня);
- елементи (частини системи, що є неподільними) [6, с. 76].

Загальновідомо, що одним із основних методів вивчення теорії держави і права поряд із іншими є системно-структурний метод. З точки зору теорії права системність та структурність — це об'єктивні властивості права як соціального інституту, а їх вивчення допомагає здійснити впорядкування, систематизацію законодавства, а відповідно, і найефективнішу реалізацію права [7, с. 381]. Структура системи права — це її внутрішній устрій. Розкрити структуру права можна лише, з одного боку, через поділ його на окремі взаємопов'язані елементи, а з другого — через інтегрування (об'єднання) норм права в єдину систему [8, с. 258].

Традиційно, в теорії права структуру системи права відображають за допомогою наступних елементів: галузь права, підгалузь права, правовий інститут і правова норма. Інколи до цього переліку вчені додають ще один елемент — субінститут.

Зі змісту ст. 94 ЦК України вбачається, що структура системи особистих немайнових прав юридичної особи законодавцем представлена лише на рівні норми права. Натомість аналогічна структура системи особистих немайнових прав фізичної особи, виходячи з положень Книг другої та четвертої ЦК України, має чіткий та логічний поділ на інститути і норми права.

Розглядаючи систему особистих немайнових прав юридичних осіб крізь призму структури, ми спробуємо виділити та обґрунтувати наявність у ній кількох нижчезазначених рівнів.

По-перше, вся сукупність особистих немайнових прав юридичних осіб становить *інститут права*.

Необхідно зазначити, що правовий інститут — це сукупність (група) норм права, які регулюють однорідні суспільні відносини і утворюють відособлену, відносно самостійну частину всередині галузі права [9, с. 482]. Характерними властивостями інституту права є регулятивність, предметність і галузевість [10, с. 388].

На наш погляд, за суб'єктним складом підгалузь особистих немайнових прав можна поділити на три окремих цивільно-правових інститути:

- а) особистих немайнових прав фізичних осіб;
- б) особистих немайнових прав юридичних осіб; в) особистих немайнових прав інших учасників цивільних відносин.

На даний момент перелік особистих немайнових прав колективних суб'єктів, зазначений у ч. 1 ст. 94 ЦК України, не дає можливості виокремити їх в окремий цивільно-правовий інститут через їх малочисельність. Не сприяє цьому і формулювання, вжите у ч. 2 цієї ж статті “... та інші особисті немайнові права, які можуть їй належати”, оскільки не зрозуміло що законодавець вклав у його внутрішній зміст. Це якісь конкретні права серед переліку прав, належних фізичним особам чи інші права, не згадані у ЦК України?

Якщо звернутися до тих чи інших особистих немайнових прав фізичних осіб, то вони, як аналоги відповідних прав юридичних осіб, потребуватимуть корегування назви та змісту правомочностей. Тому постає питання про чітке розмежування у ЦК особистих немайнових прав, які можуть належати фізичним та юридичним особам, на рівні цивільно-правових інститутів, а також правових норм.

Вважаємо, що згодом інститут особистих немайнових прав юридичних осіб цілком обґрунтовано займатиме самостійне місце в структурі вказаної підгалузі права, адже в сукупності його норми спрямовуватимуться на позитивне регулювання особистих немайнових відносин юридичних осіб, які виникають у рамках галузі цивільного права.

По-друге, первинним елементом, точкою відліку в системі особистих немайнових прав юридичних осіб є *норма права*. Наприклад, таким виступає кожне окремо взяте особисте немайнове право юридичної особи (на недоторканність ділової репутації, на таємницю кореспонденції, на інформацію, на найменування тощо).

Юридична норма має універсальне, наскрізне значення, завдяки чому розповсюджує свої властивості на інші структурні елементи системи права, слугує одиницею виміру правової матерії [11, с. 316]. Слід наголосити, що саме на рівні норми права як базового елементу здійснюється комунікація всередині системи тобто відбувається зв'язок частини і цілого.

Зауважимо, що кожному особистому немайновому праву фізичної особи у книзі другій ЦК присвячено окрему статтю, в якій йдеться про зміст того чи іншого права, а також пов'язані з цим конкретні правомочності фізичної особи. Що ж до особистих немайнових прав юридичної особи, то лише деякі з них перелічені у ст. 94 ЦК України без подальшої деталізації на рівні конкретних статей. Це, на наш погляд, свідчить про неналежний стан правового регулювання особистих немайнових відносин, та відсутність юридичної рівності між їх учасниками в цій частині. Для вирішення названої проблеми, на нашу думку, необхідно доповнити ЦК низкою правових норм про особисті немайнові права колективних суб'єктів (наприклад, правом на найменування, правом на свободу об'єднання, правом на вибір форм і видів діяльності та ін.), розташувавши їх в окремій главі під назвою "Особисті немайнові права юридичних осіб" у межах перейменованої Книги другої "Особисті немайнові права учасників цивільних відносин".

З урахуванням наведеного, на наш погляд, систему особистих немайнових прав юридичних осіб можна графічно показати як багаторівневу ієрархічну структуру (рис. 1).

З наведеної схеми вбачається, що система особистих немайнових прав юридичної особи, зображена у вигляді структури, має кілька чітких рівнів ієрархії: норма права > інститут права > підгалузь права > галузь права > система права. Найнижчим об'єктом у цій структурній ієрархії є норма права, а найвищим — система права загалом. Взаємозв'язок зображених на рисунку елементів структури системи відбувається за допомогою субординації тобто безпосереднього підпорядкування один одному. Саме в цьому, за твердженням С. С. Алексєєва, і полягає цінність багатоплощинної структури права, що в повній мірі багатство, багатоманітність юридичної енергії конкретного нормативного припису розкриваються як у підрозділі головної структури, так і в комплексному утворенні [12, с. 256].

Проте, як зазначає О. А. Кірімова, структура системи права змінюється слідом за структурою суспільних відносин, які регулюються правом [13, с. 55]. Так само система позитивного приватного (цивільного) права України не є незмінною ("застиглою") сукупністю юридичних (державно-вольових) норм. Можливість виникнення в її структурі нових правових утворень прямо спрогнозована цивільним законодавством і підтверджується історичним розвитком позитивного приватного права [14, с. 56]. Свідченням цьому є поява в системі цивільного права підгалузі особистих немайнових прав та виокремленого нами інституту особистих немайнових прав юридичних осіб, відповідно.

Система особистих немайнових прав юридичних осіб, зображена у вигляді структури, є своєрідним поглядом у глибину системи права, її так би мовити, вертикальним зрізом. Структура досліджуваної нами системи побудована за ієрархічним принципом,

відповідно до якого об'єкти нижчого рівня чітко підпорядковані об'єктам вищого рівня. На рівні норми права та інституту права ми констатуємо нерівноправність між структурою системи особистих немайнових прав фізичних та юридичних осіб. Виходячи з наведеного, сучасна структура системи особистих немайнових прав потребує якісних змін з тим, щоб досліджувані нами права юридичних осіб посіли в ній належне місце у вигляді окремого цивільного-правового інституту та відповідних правових норм.

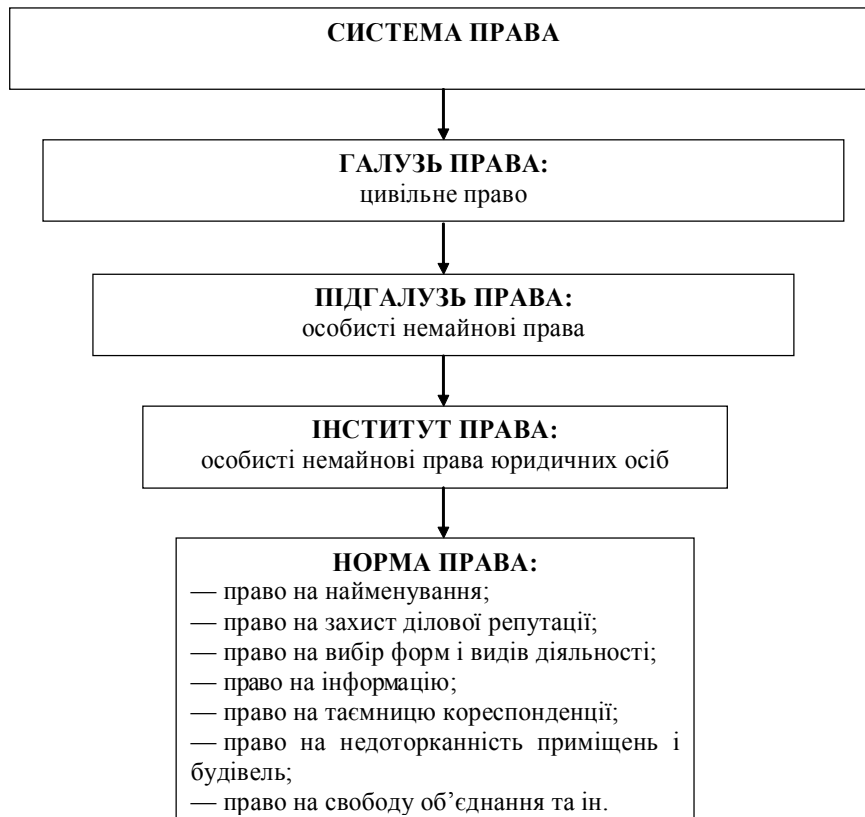

Рис. 1. Багаторівнева ієрархічна структура системи особистих немайнових прав юридичних осіб

Список використаних джерел

1. Перелік тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права (затверджених у 2010 р.) : розглянуті та схвалені відділеннями Національної академії правових наук України [Текст; табл.] / упоряд. : Д. В. Лук'янов, Н. В. Белімова. — Х. : Право, 2011. — 280 с.
2. Федюк, Л. В. Система особистих немайнових прав у цивільному праві [Текст] : [монограф.] / Л. В. Федюк. — Івано-Франківськ : ВДВ ЦПГ, 2007. — 148 с.
3. Толстой, В. С. Личные неимущественные правоотношения [Текст] / В. С. Толстой. — М. : Элит, 2006. — 199 с.
4. Горбань, О. М. Основи теорії систем і системного аналізу [Текст] : [навч. посіб.] / О. М. Горбань, В. Є. Бахрушин. — Запоріжжя : ГУ "ЗІДМУ", 2004. — 204 с.
5. Алексеев, С. С. Структура советского права [Текст] / С. С. Алексеев. — М. : Юридическая литература, 1975. — 263 с.
6. Перегудов, Ф. И. Введение в системный анализ [Текст] : [учеб. пособ. для вузов] / Ф. И. Перегудов, Ф. П. Тарасенко. — М. : Высш. шк., 1989. — 367 с.
7. Венгеров, А. Б. Теория государства и права [Текст] : [учебн. для юрид. вузов] / А. Б. Венгеров. — [3-е изд.]. — М. : Юриспруденция, 2000. — 528 с.
8. Загальна теорія держави і права [Текст] : [підручн.] для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. /

- [М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.] ; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. — Х. : Право. — 432 с.
9. *Радько, Т. Н.* Теория государства и права [Текст] : [учебн. для вузов] / Т. Н. Радько. — М. : Академический Проект, 2005. — 816 с.
10. Теория держави і права. Академічний курс [Текст] : [підручн.] / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 688 с.
11. Теория государства и права [Текст] : [учебн. для юрид. вузов и ф-тов] / под ред. В. М. Корельского и В. Д. Первалова. — М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1998. — 559 с.
12. *Алексеев, С. С.* Общая теория права [Текст] : [в 2-х т.] / С. С. Алексеев. — М. : Юрид. лит., 1981. — Т. I. — 359 с.
13. *Киримова, Е. А.* О структурном составе системы российского права [Текст] / Е. А. Киримова // Правовая политика и правовая жизнь. — 2002. — № 2 (7). — С. 50-58.
14. *Сивий, Р.* До питання про структуру системи приватного (цивільного) права України [Текст] / Р. Сивий // Юридична Україна. — 2005. — № 5. — С. 48-57.

*Рекомендовано до друку кафедрою цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 10 від 12 квітня 2011 року)*

Надійшла до редакції 30.04.2011

Карнаух Т. П. Структура системы личных неимущественных прав юридических лиц

Рассматриваются вопросы системы личных неимущественных прав юридических лиц сквозь призму её структуры. Автором представлено внутреннее строение личных неимущественных прав юридических лиц, к которым относятся такие структурные элементы как норма права, институт права, подотрасль права. Проведен основательный теоретический анализ каждого из названных элементов в исследованной системе, их взаимосвязи друг с другом, а также сделаны выводы касательно возможности их закрепления в действующем гражданском законодательстве.

Ключевые слова: система, структура, личные неимущественные права, юридическое лицо, норма права, институт права, подотрасль права.

Karnaukh, T. P. Structure of the System of Private Non-Property Rights of Legal Entities

The system of personal non-property rights of legal entities in light of its structure has been researched. The author presented internal construction of personal non-property rights belonging to legal entities. This system comprises of such elements as legal norm, institute and sub-branch of a law. Thorough analysis of mentioned elements has been done, as well as their inter-relations, with subsequent conclusions on the possibility to apply this analysis in current legislation.

Key words: a system, a structure, personal non-property rights, legal entity, legal norm, legal institute, a sub-branch of law.

